

POLARISATIE TUSSEN LEERLINGEN IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

# SITUATIONELE ONENIGHEID

Veel Nederlanders, zo rapporteerde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) enkele jaren geleden, maken zich zorgen over groeiende polarisatie in de samenleving. Ze hebben het gevoel dat meningsverschillen en maatschappelijke spanningen toenemen.<sup>1</sup> Deze zorgen raken ook het onderwijs.

**KOEN DAMHUIS, BJORN WANSINK & BOB TIMMER**

Zo observeerde Margalith Kleijwegt, in de nasleep van de aanslagen op *Charlie Hebdo*, een groeiende kloof tussen leerlingen, die volgens haar 'mentaal gesegregeerd' zijn en soms 'lijnrecht tegenover elkaar staan'.<sup>2</sup> Ook in de media is er regelmatig aandacht voor polarisatie in het onderwijs. Zo kopte *de Volkskrant* vorig jaar op basis van een enquête onder Nederlandse docenten geschiedenis en maatschappijleer: 'Spanningen in de klas, verdwijnen controversiële thema's van het lesrooster?'

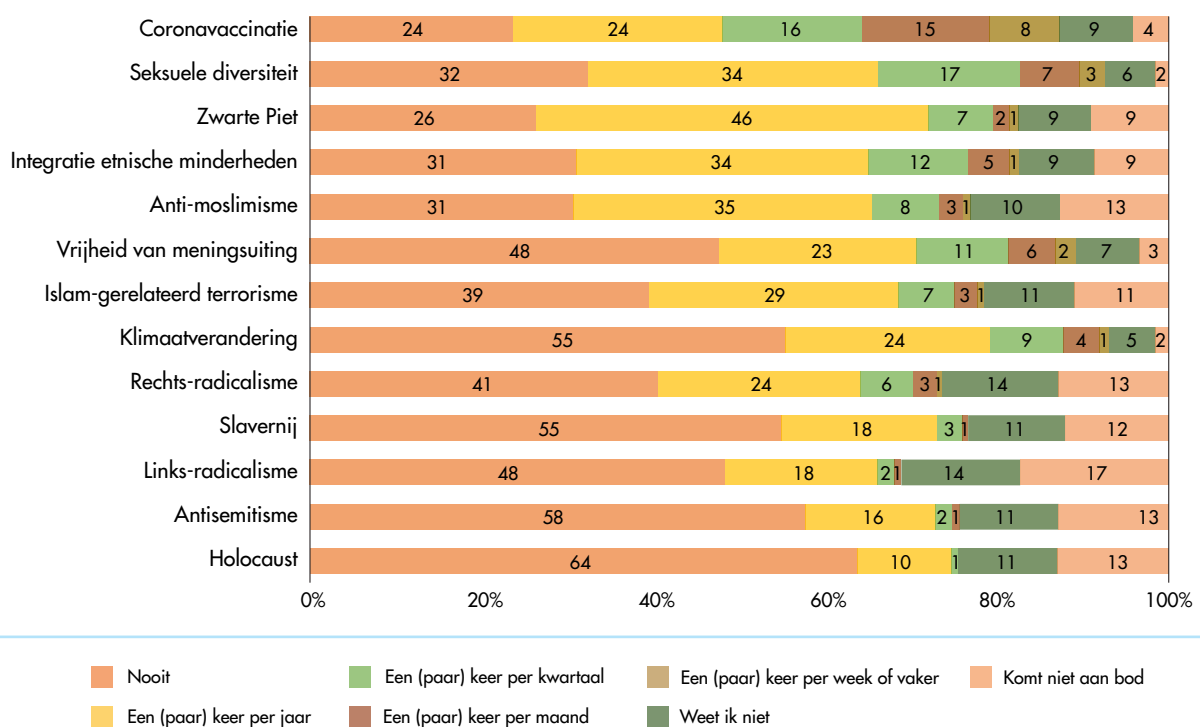
Tot nu toe is er echter zelden grootschalig onderzoek gedaan naar de vraag bij welke thema's leerlingen tegenover elkaar staan en hoe vaak dit soort spanningen zich in de Nederlandse klaslokalen manifesteren.<sup>3</sup> Daarom hebben wij meer dan duizend (n=1.035) docenten in het voortgezet onderwijs gevraagd naar hun ervaringen met polarisatie tussen leerlingen in de klas. Het gaat hierbij om leraren aardrijkskunde, biologie, geschiede-

nis, maatschappijleer/wetenschappen en Nederlands, aangezien maatschappelijke vraagstukken bij deze vakken de meeste kans hebben om aan bod te komen.<sup>4</sup> In dit artikel doen we voor het eerst verslag van onze bevindingen.

## SITUATIONEEL, NIET STRUCTUREEL

Wat direct in het oog springt, wanneer we naar de thema's kijken die in de klas tot wij-zij-tegenstellingen leiden, is dat sommige onderwerpen veel polariserender zijn dan andere. Zoals figuur 1 laat zien blijkt dat coronavaccinatie het meest frequent onenigheid teweegbrengt in de ogen van docenten. In zekere zin mag dit niet verwonderlijk heten: vanaf maart 2020 is corona vrijwel dagelijks in het nieuws (vaak op de voorpagina) geweest en raakte het de gehele samenleving, waaronder juist scholieren. Bovendien is onze enquête in november-december 2021 afgenomen, op het hoogtepunt van een nieuwe coronagolf, hetgeen de saliency van dit thema kan hebben versterkt.

Figuur 1 | DE MATE WAARIN MAATSCHAPPELIJKE THEMA'S LEIDEN TOT WIJ-ZIJ-TEGENSTELLINGEN IN DE KLAS (IN PROCENTEN)



N=1.035, docenten aardrijkskunde, biologie, geschiedenis, maatschappijleer en Nederlands. De rijen zijn gerangschikt naar de mate waarin de betreffende thema's leiden tot geobserveerde wij-zij-tegenstellingen in de klas.

Interessant genoeg leiden andere onderwerpen (veel) minder vaak tot spanningen in de klas. Dat geldt ook voor thema's als slavernij en Holocaust, ondanks de soms scherpe maatschappelijke discussies daaromtrent.<sup>5</sup> Zo komt de Holocaust volgens ruim driekwart van de ondervraagde docenten of niet aan bod tijdens de les (13 procent) of leidt het 'nooit' tot spanningen (64 procent). Voor minder dan 0,7 procent van alle ondervraagde docenten leidt het onderwerp maandelijks (of vaker) tot wij-zij-tegenstellingen in de klas.

In algemene zin kan dan ook worden gesteld dat onenigheid tussen leerlingen in het Nederlandse voortgezet onderwijs eerder *situationeel* dan structureel is. Dat wil zeggen: als controversiële onderwerpen tot wij-zij-tegenstellingen leiden, dan is dat veelal een (paar) keer per jaar en niet tot nauwelijks op maandelijkse of wekelijkse basis. Dit situationele karakter van polarisatie in het onderwijs wordt door ten minste vier factoren bepaald.

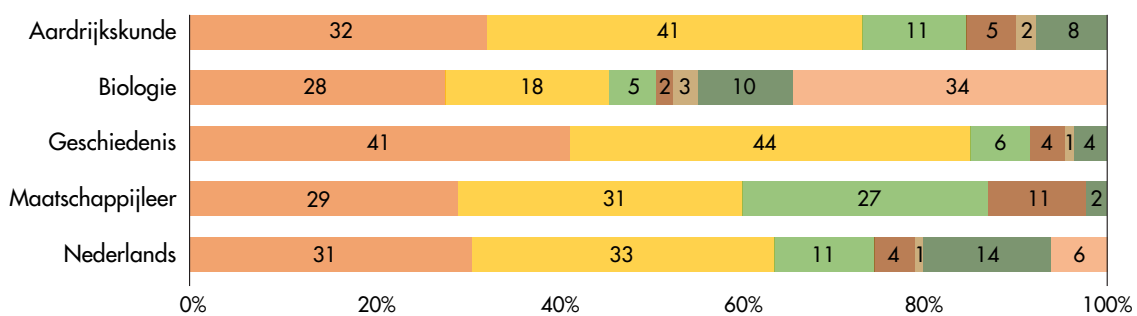
**OCCASIONELE EN CURRICULAIRE THEMATIEK**

Allereerst komen sommige thema's slechts sporadisch aan de orde. Denk aan occasioneel 'islam-gerelateerd terrorisme' of de jaarlijkse zwartepietendiscussie rond sinterklaastijd. Dit laatste onderwerp leidt volgens minder dan 3 procent van de ondervraagde docenten maandelijks of wekelijks tot wij-zij-tegen-

stellingen; tegenover 44 procent van de leraren die aangeven dat onenigheid rondom Zwarte Piet een jaarlijks fenomeen in hun klas is.

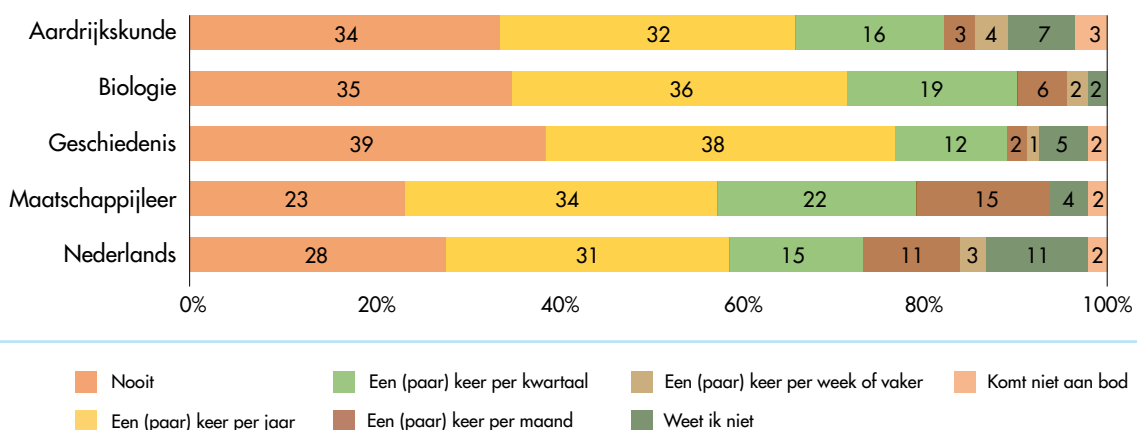
De tweede factor die polarisatie in het voortgezet onderwijs eerder situationeel dan structureel maakt is de verwantschap tussen verschillende controversiële thema's enerzijds en vakspecifieke inhoud anderzijds. Deze relatie wordt geïllustreerd in figuur 2 en 3, waar onder andere uit blijkt dat het thema 'integratie van etnische minderheden' relatief weinig aan bod komt en weinig geobserveerde onenigheid in biologielessen teweegbrengt, terwijl seksuele diversiteit juist bij alle ondervraagde biologiedocenten ter sprake komt en volgens hen relatief vaak tot wij-zij-tegenstellingen leidt. Tegelijkertijd illustreren figuur 2 en 3 dat maatschappijleer/wetenschappen het vak is waar controversiële thema's het vaakst tot geobserveerde wij-zij-tegenstellingen tussen leerlingen leiden. Ook dit laat zich curriculaire verklaren: immers leent de inhoud van maatschappijleer/wetenschap zich bij uitstek voor discussies over maatschappelijk gevoelige thema's. Deze resultaten laten zien dat het lastig is om in zijn algemeenheid iets over polarisatie in het onderwijs te zeggen, omdat het zich bij de verschillende schoolvakken anders manifesteert.

Figuur 2 | DE MATE WAARIN HET THEMA INTEGRATIE VAN ETNISCHE MINDERHEDEN LEIDT TOT WIJ-ZIJ-TEGENSTELLINGEN IN DE KLAS, PER VAKGEBIED (IN PROCENTEN)



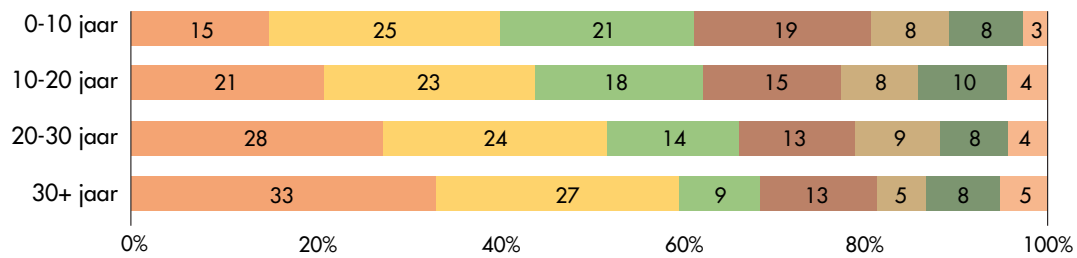
N=795, in plaats van 1.035, omdat docenten die meerdere vakken geven zijn weggelaten

Figuur 3 | DE MATE WAARIN HET THEMA SEKSUELE DIVERSITEIT LEIDT TOT WIJ-ZIJ-TEGENSTELLINGEN IN DE KLAS, PER VAKGEBIED (IN PROCENTEN)



N=795, in plaats van 1.035, omdat docenten die meerdere vakken geven zijn weggelaten

Figuur 4 | DE MATE WAARIN HET THEMA CORONAVACCINATIE LEIDT TOT WIJ-ZIJ-TEGENSTELLINGEN IN DE KLAS, QUA LESERVARING (IN PROCENTEN)



N=1.034. Van een docent is de leservaring onbekend, deze respondent is uit figuur 4 weggelaten

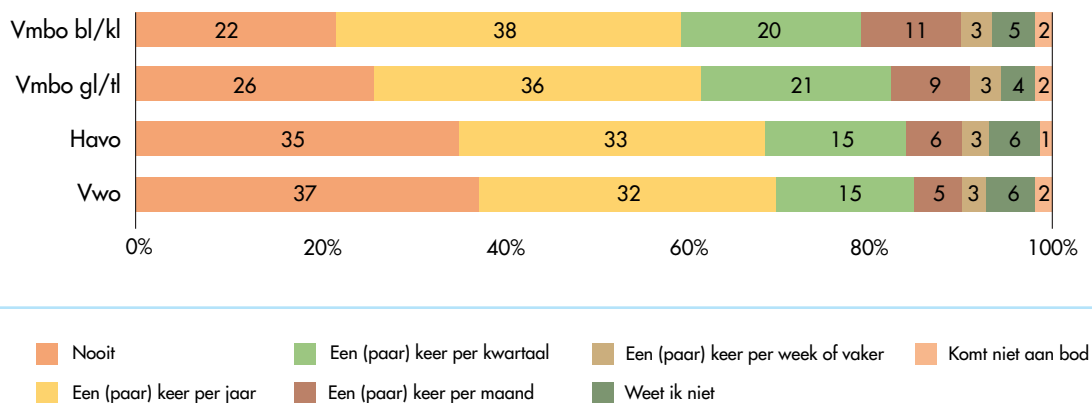
**LESERVARING EN ONDERWIJSTROMINGEN**

Ten derde hangt de mate waarin gevoelige thema's tot geobserveerde wij-zij-tegenstellingen leiden samen met de leservaring van de docent. Uit onze enquête blijkt dat des te meer jaren docenten voor de klas hebben gestaan, des te minder maatschappelijk gevoelige onderwerpen volgens hen onenigheid tussen leerlingen veroorzaken. Dit geldt voor alle onderzochte thema's, maar vooral voor coronavaccinatie. Zoals figuur 4 laat zien geven ervaren docenten, die dertig jaar of langer in het vak zitten, ruim twee keer zo vaak aan dat het thema coronavaccinatie nooit tot wij-zij-tegenstellingen leidt ten opzichte van beginnende collega's met nul tot tien jaar leservaring. Op basis van bestaande literatuur vermoeden wij dat deze ervaren docenten beter in staat zijn om gesprekken tussen leerlingen te leiden en een veilige sfeer te creëren.<sup>6</sup> Om deze aanname te bevestigen is echter verder onderzoek nodig.

**STROMING**

Naast het occasionele karakter van controversiële thema's, hun curriculaire verwantschap met specifieke vakken en de leservaring van docenten is er nog een vierde factor die bijdraagt aan de situationele aard van polarisatie in het Nederlandse voortgezet onderwijs: de stroming waarin leerlingen les krijgen. In lijn met grootschalig onderzoek van Nijmeegse onderzoekers uit 2015 naar de bespreekbaarheid van moeilijke onderwerpen op scholen in Nederland<sup>7</sup>, blijkt uit onze enquête dat geobserveerde wij-zij-tegenstellingen (veel) minder vaak voorkomen in havo- en vwo-klassen dan in vmbo-klassen. Dit patroon is zichtbaar bij alle controversiële onderwerpen, maar komt bijzonder duidelijk naar voren bij het thema seksuele diversiteit. Zo geven vwo-docenten, in vergelijking met vmbo-bl/kl-docenten, 1,7 keer zo vaak aan dat dit onderwerp nooit tot onenigheid in de klas (22 versus 37 procent) leidt. Omgekeerd stellen vmbo-bl/kl-docenten, ten opzichte van vwo-docenten, 1,8 keer zo vaak dat het thema seksuele diversiteit maandelijks of wekelijks tot wij-zij-tegenstellingen leidt (8 versus 14 procent). Het zou interessant zijn om verder kwalitatief onderzoek bij docenten te doen om deze resultaten beter te begrijpen.

Figuur 5 | DE MATE WAARIN HET THEMA SEKSUELE DIVERSITEIT LEIDT TOT WIJ-ZIJ-TEGENSTELLINGEN IN DE KLAS, PER ONDERWIJSTROMING (IN PROCENTEN)



N=1.927, meer dan het totaal respondenten (1.035), aangezien veel docenten in meerdere stromingen lesgeven

## CONCLUSIE

Van opiniestukken in de krant tot vragen in de Tweede Kamer: de afgelopen jaren zijn er met enige regelmaat zorgen geuit over polarisatie in het Nederlandse voortgezet onderwijs. De antwoorden van de door ons benaderde docenten sluiten echter niet aan bij de soms alarmerende beelden van wij-zij-tegenstellingen in de klas. Zeker, zulke tegenstellingen bestaan, maar veruit de meeste controversiële thema's leiden niet meer dan een (paar) keer per jaar tot onenigheid in de klas - als ze dat überhaupt al doen. De geobserveerde spanningen lijken dus verre van structureel. Bovendien blijkt de frequentie hiervan af te hangen van meerdere situationele factoren, zoals onverwachte maatschappelijke gebeurtenissen (denk aan de coronapandemie of een terroristische aanslag), inhoudelijke verwantschap van thema's met specifieke vakken, de leservaring van docenten en het type onderwijsstromingen waarin leerlingen zich bevinden. Tegelijkertijd betekent dit niet dat polarisatie zonder gevolgen voor ons onderwijs blijft. Zo weten we weinig over de vraag hoe leerlingen en docenten tegenstellingen ervaren die wel (frequent) aanwezig zijn - en wat dit met hun onderlinge verhoudingen doet. Verder laat ons onderzoek niet zien hoe (intens) spanningen in de klas door docenten persoonlijk worden ervaren, ook als ze sporadisch voorkomen.<sup>8</sup> Dit zijn relevante punten die om vervolgonderzoek vragen. ♦

*Koen Damhuis is als universitair docent verbonden aan de Universiteit Utrecht, Bjorn Wansink is universitair hoofddocent aan dezelfde universiteit en Bob Timmer is onderwijskundige.*

## Noten

1. Paul Dekker en Josje den Ridder, *Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag, 2019.
2. Margalieth Kleijwegt, *2 werelden 2 werkelijkheden: Hoe ga je daar als docent mee om?*, Den Haag, 2016.
3. Bestaande publicaties zijn of kwalitatief of gericht, zoals het werk van Kleijwegt, of worden, indien ze kwantitatief zijn, gekenmerkt door een focus op de bespreekbaarheid van maatschappelijk gevoelige onderwerpen, niet op polarisatie tussen leerlingen. Zie bijvoorbeeld: Rob Sijbers, Sanne Elfering, Marcel Lubbers, Peer Scheepers en Maarten Wolbers, *Maatschappelijke thema's in de klas. Hoe moeilijk is dat?*, Nijmegen, 2015; Amber Walraven, Marieke van der Pers & Hessel Nieuwelink, *Burgerschapsonderwijs en controversiële onderwerpen*, *nl.teachertapp.com*, 18 juni 2021.
4. Ibidem. Om deze steekproef in lijn te brengen met de landelijke verdeling in de onderzoekspopulatie zijn alle resultaten gewogen op basis van twee factoren op het niveau van scholen. Ten eerste: denominatie (Openbaar; Rooms-Katholiek; Protestants-Christelijk; Overig). Ten tweede: regio. De betreffende regio's zijn: noord (Drenthe, Friesland, Groningen); oost (Flevoland, Gelderland, Overijssel); zuid (Limburg, Noord-Brabant, Zeeland) en west (Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland).
5. Zie bijvoorbeeld: Geschiedenisles over de Holocaust op een diverse school: 'soms lastige vragen', NOS.nl, 26 januari 2020.
6. Zie bijvoorbeeld: Jan van Tartwijk, Tim Mainhard, Mieke Brekelmans, Perry den Brok en Jack Levy, 'Docent-leerling-interacties en het sociaal klimaat in de klas', in: Jan van Tartwijk, Mieke Brekelmans, Perry den Brok & Tim Mainhard (red.), *Theorie en praktijk van leren en de leraar: liber amicorum Theo Wubbels*, Amsterdam, 2014, pp.25-42.
7. Rob Sijbers, Sanne Elfering, Marcel Lubbers, Peer Scheepers & Maarten Wolbers, *Maatschappelijke thema's in de klas. Hoe moeilijk is dat?*, Nijmegen, 2015, p. 28.
8. Zie bijvoorbeeld: Bjorn Wansink, Beatrice de Graaf en Elke Berghuis, 'Teaching under attack: The dilemmas, goals, and practices of upper-elementary school teachers when dealing with terrorism in class', in: *Theory & Research in Social Education*, 49 (2021) 4, pp.489-509.